

УДК 332.1:631

К. О. Утенкова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту,

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва, м. Харків

## ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ

K. Utenkova,

Candidate of economic sciences, assistant professor of the chair of accounting

and audit of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchajev, Kharkiv

### THE ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL SECTOR: ESSENCE AND FUNCTIONAL COMPONENTS

Статтю присвячено дослідженню сутності економічної безпеки аграрного сектору та її місця в системі національної безпеки України. Досліджено теоретико-методологічні підходи до визначення категорій "економічна безпека" та "економічна безпека аграрного сектору", а також сутність економічної безпеки шляхом характеристики її функціональних складових.

Метою статті є комплексне дослідження сутності "економічна безпека аграрного сектору" та характеристика її окремих функціональних складових.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ, положення економічної теорії щодо економічної безпеки; аналіз та синтез для визначення теоретичних засад формування складових економічної безпеки.

Обґрунтовано важливість визначення складових елементів економічної безпеки у сучасних умовах. Подано уточнене трактування окремих складових економічної безпеки аграрного сектору, а саме: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньоекономічна.

The article is devoted to the study of the essence of economic security in the agrarian sector and its place in the system of national security of Ukraine. The theoretical and methodological approaches to the definition of the categories "economic security" and "economic security of the agrarian sector" are investigated, as well as the essence of economic security by characterizing its functional components.

The purpose aim of the article is a complex study of the essence of "economic security in the agrarian sector" and the characteristics of its separate functional components.

The methodological basis of the research is the dialectical method of cognition of economic phenomena, the position of the economic theory of economic security; the analysis and synthesis to the determination of the theoretical foundations for the formation of economic security components.

The importance of determining the components of economic security in the modern conditions is substantiated. The precise interpretation of certain components of the economic security in the agrarian sector is given, such as: financial, personnel and intellectual, industrial-technological, political-legal, decision-making security and information security, ecological, investment-innovation, social, marketing, resource-technical ones, energy, food, transport, foreign trade economy.

*Ключові слова: економічна безпека, аграрний сектор, сутність, складові, держава, підприємство.*

*Key words: economic security, agrarian sector, essence, components, state, enterprise.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор є системоутворюючим для економіки України, гарантує забезпечення продовольчої безпеки держави, формує підґрунтя для розвитку сільських територій, впливає на екологічну та енергетичну безпеку, стимулює розвиток інших галузей економіки тощо.

Рівень економічної безпеки аграрного сектора економіки України обумовлений серед іншого ще й такими особливостями, як сезонний характер виробництва, обмежений термін зберігання продукції, високі ризики виробництва продукції рослинництва і тваринництва, диспаритет цін, низька прибутковість тощо.

Теоретичним базисом дослідження проблеми економічної безпеки аграрного сектора економіки України є, перш за все, з'ясування сутності поняття "економічна безпека аграрного сектору" та його місця у системі національної безпеки.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам економічної безпеки у цілому, та аграрного сектору зокрема, присвячено праці ряду провідних вітчизняних учених, серед них такі як: Пастернак-Таранушенко Г.А., Мунтіян В.І., Шевченко Л.С., Власюк О.С., Сисоліна Н.П., Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремова М.І., та багато інших.

Однак залишаються невирішеними окремі питання формування економічної безпеки аграрного сектору, що потребує подальших досліджень у цьому напрямі.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є комплексне дослідження сутності економічної безпеки аграрного сектору та її функціональних складових, а також визначення місця економічної безпеки аграрного сектору в системі національної безпеки України.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження сутності економічної безпеки аграрного сектору економіки доцільно розпочати із вивчення загальних підходів до тлумачення терміну "економічна безпека". Ця економічна категорія може розглядатись з точки зору держави, регіону, галузі, сектору економіки, суб'єкта господарювання, особистості тощо. При цьому можна констатувати наявність різних підходів до тлумачення економічної безпеки.

На думку Л.С. Шевченко, "економічну безпеку взагалі треба розглядати як найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення" [1, с.11].

Г.А. Пастернак-Таранушенко дає визначення економічної безпеки як стану держави, "що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців" [2, с. 29].

В.І. Мунтіян вважає, що економічна безпека — це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам [3].

Зокрема О.М. Мартин виділяє шість напрямів, за якими можна відокремити погляди вчених щодо сутності економічної безпеки:

- 1) стан економіки, її стійкість і стабільність;
- 2) передумова і гарант самостійності та незалежності держави;
- 3) стан економіки, який забезпечує стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз;
- 4) забезпечення соціальних потреб усіх членів суспільства;
- 5) механізм або модель державного регулювання;
- 6) економічна безпека пов'язується із місцем країни у світовому господарстві [4].

Систематизація визначень наукового поняття "економічна безпека підприємства" була здійснена рядом науковців: Н.П. Сисоліна, В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова, В.В. Зайченко і С.В. Коваленко В.В. [5—7].

Узагальнюючи досвід попередніх дослідників, та враховуючи результати власних досліджень, нами було сформульовано особисте бачення напрямів тлумачення сутності категорії "економічна безпека підприємства", а саме:

- 1) ефективне використання ресурсного потенціалу підприємства;
- 2) стан розвитку виробничо-економічної системи;
- 3) конкурентні переваги у реалізації стратегії підприємства;
- 4) стан економічного розвитку;
- 5) захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- 6) гармонізація економічних інтересів підприємства і суб'єктів навколишнього середовища;
- 7) стабільність функціонування та прогресивний розвиток;
- 8) комплексний підхід.

На нашу думку, саме останній комплексний підхід найбільш повно відображає сутність категорії "економічна безпека підприємства", враховує усі її прояви і аспекти.

Звужуючи коло дослідження, спробуємо з'ясувати, що на думку вчених являє собою економічна безпека аграрного сектору економіки.

Аналізуючи поняття "аграрний сектор економіки", слід зазначити, що існують різні підходи до його визначення. Проте на сьогодні поняття "аграрний сектор економіки" більшістю

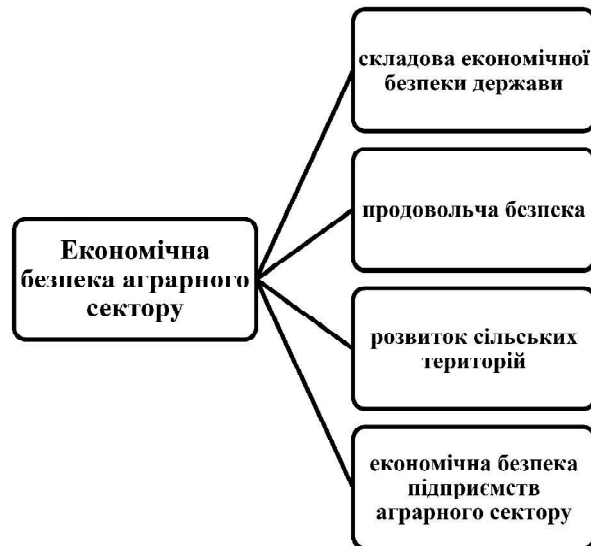


Рис. 1. Підходи до вивчення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: розроблено автором.

науковців розглядається як більш широке, порівняно з таким, не менш поширеним терміном, як АПК [8].

У окремих випадках сільське господарство ототожнюється з агропромисловим комплексом; деякі автори визначають агропромисловий комплекс України як сектор економіки. У назвах нормативно-правових актів останніми роками вже не згадується агропромисловий комплекс, а йдеться про аграрний сектор економіки [9].

Досліджуючи питання економічної безпеки аграрного сектору економіки, можемо констатувати певну невизначеність категоріального апарату, зокрема, щодо співвідношення понять "аграрна сфера", "аграрний сектор" і "сільське господарство". Таким чином, має місце змішування цих понять, яке призводить до неточного або неоднозначного розуміння досліджуваних категорій.

Синтезуючи тлумачення термінів "сфера" і "сектор" та наукові погляди щодо цих дефініцій, на думку В.І. Курило [9], доречно запропонувати їхнє співвідношення як цілого й часткового, оскільки за змістовим навантаженням поняття "сфера" є ширшим за поняття "сектор":

— аграрний сектор економіки України як вужче поняття можна визначити як сектор економіки держави, який охоплює всі суб'єкти господарської діяльності незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, які виробляють сільськогосподарську продукцію і продукти її первинної переробки, та пов'язані з ними обслуговуючі підприємства, а також організації, що здійснюють розробку й реалізацію державної аграрної політики;

— аграрна сфера як ширше поняття можна визначити як аграрний сектор економіки держави у взаємозв'язку із соціальною інфраструктурою сільської місцевості.

Дослідження понять "сільське господарство", "аграрний сектор економіки" й "аграрна сфера" та їхнє співвідношення, дозволяє зробити висновки, що первинним поняттям є сільське господарство, яке розширюється за рахунок обслуговуючих і переробних галузей до аграрного сектору економіки, який у сукупності із соціальною інфраструктурою сільської місцевості становить аграрну сферу.

У цьому контексті доречним є дослідження поглядів науковців на економічну безпеку аграрного сектору економіки.

Так, О.С. Власюк визначає економічну безпеку аграрного сектору економіки як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки які відображають функціонування окремих "блоків" або сфер економічної безпеки держави [10].

На думку М.В. Лучик, "економічна безпека аграрної галузі — це продовольча насиченість і збалансоване харчування українського населення, забезпеченість ресурсами для виробництва і здатність до динамічного економічного розвитку сільських територій" [11].

В.П. Курган зазначає, що економічну безпеку аграрного сектора економіки слід розглядати як стан ефективного використання ресурсів підприємства та існуючих ринкових можливостей, який дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток відповідно до обраної місії [12].

Таблиця 1. Функціональні складові економічної безпеки аграрного сектору

Складова економічної безпеки	Зміст складової
Фінансова	Стан фінансової системи аграрного сектору, за якого створюються необхідні фінансові умови для його стабільного економічного розвитку, забезпечується захист фінансових інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни
Кадрово-інтелектуальна	Ефективна робота працівників, зайнятих у аграрному секторі, а також збереження і розвиток інтелектуального потенціалу
Виробничо-технологічна	Стан виробничої сфери аграрного сектору, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, а також відповідність застосовуваних технологій найкращим світовим аналогам, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки
Політико-правова	Всебічне правове забезпечення діяльності аграрного сектору, дотримання чинного законодавства, а також політична стабільність суспільства, захищеність від політичних криз та від політично мотивованих змін законодавства, що можуть мати негативні наслідки
Безпека прийняття рішень і захищеність інформації	Забезпечення актуальною і суттєвою інформацією спеціалістів при оцінюванні впливу ризиків та загроз економічної безпеки, аналізі ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому середовищі; а також забезпечення захисту інформації від несанкціонованого доступу з метою завдання шкоди
Екологічна	Забезпечення екологічної системи землеробства і екологічнобезпечного використання земель; мінімізація забруднення навколишнього середовища; дотримання екологічних норм у різних аспектах діяльності суб'єктів аграрного сектору
Інвестиційно-інноваційна	Стан економічного середовища аграрного сектору, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери
Соціальна	Стан розвитку аграрного сектору, який здатний забезпечити гідний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу у аграрній сфері, як важливої складової економічного потенціалу країни
Маркетингова	Стан захищеності ринкових інтересів та стабільності функціонування суб'єктів аграрного сектору на національному рівні та на рівні світової економіки; забезпечення просування, обороту й споживання готової продукції
Ресурсно-технічна	Стан розвитку аграрного сектору, що характеризується достатнім рівнем забезпеченості сировиною, матеріалами, технікою, а також ефективністю їх використання
Енергетична	Забезпечення ефективного використання у аграрному секторі енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів
Продовольча	Стан виробництва аграрним сектором продуктів харчування, який забезпечує потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної кількості і якості за умови його збалансованості та доступності
Транспортна	Забезпечення перевезення у аграрному секторі пасажирів і вантажів, а також зміцнення економічних зв'язків як між окремими регіонами України, так і між Україною та іншими країнами
Зовнішньоекономічна	Стан зовнішньоторговельних відносин, коли мінімізуються втрати від експорту і створюються умови для конкурентної експансії держави як виробника високотехнологічної с.г. продукції (експортна безпека); а також передбачає заміну сировинного характеру імпорту його інноваційно-інвестиційним спрямуванням (імпортна безпека)

Джерело: розроблено автором.

Ряд авторів, при дослідженні даної категорії роблять акцент на окремих аспектах економічної безпеки, так Р.М. Безус, Н.П. Дуброва, О.С. Пащенко розглядають фінансово-економічну безпеку аграрного сектору. На їх думку, фінансово-економічна безпека аграрного сектору базується на безпеці регіону або ж сфери сільського господарства, основу для безпеки яких створює фінансово-економічна безпека домогосподарства та підприємства. Фінансово-економічна безпе-

ка аграрної сфери — це такий стан захищеності економіки аграрного сектору по його галузям та складовим економічної діяльності, який дозволяє гарантувати постійний її розвиток та захищеність від негативного впливу чинників з зовнішнього і внутрішнього середовища на стан аграрної сфери та аграрного сектору в цілому. При формуванні фінансово-економічної безпеки аграрної сфери потрібно враховувати особливості діяльності тієї чи іншої галузі, а саме:

географічне розташування та природно-кліматичні умови її діяльності, стан та форму господарювання, галузь виробництва та її особливості [13].

На думку Є.С. Жураківського, "економічна безпека АПК — це система взаємовідносин між учасниками сфер аграрних відносин, яка повинна забезпечувати активні відтворювальні процеси в аграрному виробництві та прийнятну рентабельність аграрної діяльності, знижувати ризики ведення аграрного бізнесу і гарантувати продовольчу безпеку регіону і країни в цілому як складову в забезпеченні національної безпеки держави" [14, с. 67].

Проблеми економічної безпеки аграрного сектору привертають увагу і зарубіжних учених, так Н.О. Кулагіна визначає цю категорію як компроміс між забезпеченням національних інтересів країни, продовольчою безпекою та ризиками, у результаті яких забезпечується стійке функціонування АПК [15].

Б.К. Бісұлтанов дає наступне визначення "економічна безпека АПК — це стан економічних, фінансових, соціальних, правових та екологічних умов для функціонування та досягнення конкурентоспроможності із забезпеченням необхідного рівня захищеності життєвоважливих інтересів підприємств комплексу від внутрішніх і зовнішніх загроз [16].

Таким чином, узагальнивши підходи до вивчення економічної безпеки аграрного сектору, можна зробити висновок, що ця економічна категорія може бути розглянута з таких позицій, які подано на рисунку 1.

На нашу думку, очевидним є той факт, економічна безпека аграрного сектору не може існувати сама по собі. Вона пов'язана з економічною безпекою держави та економічною безпекою окремих підприємств, що функціонують в ньому секторі економіки.

Оскільки економічна безпека аграрного сектору пов'язана з економічною безпекою держави та економічною безпекою окремих підприємств, що функціонують в даному секторі економіки, то, доцільним буде, з нашої точки зору, виділити наступні складові економічної безпеки аграрного сектору: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньоекономічна (табл. 1).

## ВИСНОВКИ

Отже, нами було обгрунтовано важливість визначення сутності категорії "економічна безпека аграрного сектору" та функціональних складових елементів економічної безпеки у сучасних умовах.

Узагальнивши підходи до вивчення економічної безпеки аграрного сектору, можна зробити висновок, що ця економічна категорія розглядається з таких позицій: складова економічної безпеки держави; продовольча безпека; розвиток сільських територій; економічна безпека підприємств аграрного сектору. Очевидним є той факт, економічна безпека аграрного сектору не може існувати сама по собі, оскільки вона пов'язана з економічною безпекою держави та економічною безпекою окремих підприємств, що функціонують у цьому секторі економіки.

Враховуючи зазначене раніше, нами було зроблено спробу окреслити коло складових економічної безпеки аграрного сектору, а також уточнити їх тлумачення. Доцільно виділити наступні складові економічної безпеки аграрного сектору: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньоекономічна.

### Література:

1. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.
2. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. — К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. — 320 с.
3. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія. — К.: КВІЦ, 1999. — 462 с.
4. Мартин О.М. Економічна безпека як складова національної безпеки // Наукові записки. Серія "Економіка": збірник наукових праць. Острого: Видавництво Національного університету "Острозька Академія". — 2013. — Вип. 22. — С. 68—74.
5. Сисоліна Н.П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. — Кіровоград: КНТУ, 2014. — 226 с.
6. Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремова М.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. — Житомир: "Видавництво "Волинь", 2013. — 276 с.

7. Зайченко В.В., Коваленко С.В. Економічна безпека підприємства: сутність та основні складові // Наукові праці Кіровоградського національно-технічного університету. Економічні науки. — Вип. 23. — 2013. — С. 410—414.

8. Архипенко І.М. "Аграрний сектор економіки" та "державна аграрна політика" як наукові поняття у структурі світогляду суб'єктів державного управління // Держава і ринок. — 2012. — № 4. — С. 136—142.

9. Курило В.І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 87—92.

10. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. / Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48 с.

11. Лучик М.В. Методико-методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". — 2013. — Вип. 10 (3). — С. 455—463.

12. Курган В.П. Економіка аграрних підприємств: навч. посібник. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. — 270 с.

13. Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору // Ефективна економіка. — 2016. — № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>

14. Жураківський Є.С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій // Агросвіт. — 2015. — № 12. — С. 63—70.

15. Кулагина Н.А. Теория и методология экономической безопасности агропромышленного комплекса: автореф. дис... докт. эконом. наук. — М., 2012. — 45 с.

16. Бисултанов Б.К. Экономическая безопасность АПК и проблемы дальнейшего повышения ее уровня // Вестник МГУУ Правительства Москвы. — 2008. — № 1.

#### References:

1. Shevchenko, L.S. (2009), Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist ta napriamy formuvannya [Economic security of the state: essence and directions of formation], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

2. Pasternak-Taranushenko, H. A. (2003), Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia [Economic security of the state. Methodology of provision], Kyivskiy ekonomichnyi instytut menezhmentu, Kyiv, Ukraine.

3. Muntiiian, V.I. (1999), Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine], KVITs, Kyiv, Ukraine.

4. Martyn, O.M. (2013), "Economic security as a component of national security", Naukovi zapysky. Seriiia "Ekonomika", vol. 22, pp. 68—74.

5. Sysolina, N. P. (2014), Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise], Kirovohrad, KNTU, Ukraine.

6. Tkachuk, V.I. Prokopchuk, O.A. and Yaremova, M.I. (2013), Ekonomichna bezpeka ta stiikist silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic security and sustainability of agricultural enterprises], Vydavnytstvo Volyn, Zhytomyr, Ukraine.

7. Zaichenko, V.V. and Kovalenko, S.V. (2013), "Economic security of the enterprise: the essence and main components", Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalno tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 23, pp. 410—414.

8. Arkhopenko, I.M. (2012), "Agrarian sector of the economy" and "state agricultural policy" as scientific concepts in the structure of the outlook of the subjects of state administration", Derzhava i rynok, vol. 4, pp. 136—142.

9. Kurylo, V.I. (2014), "On the content and correlation of some agrarian definitions", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 87—92.

10. Vlasiuk, O. S. (2008), Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [The theory and practice of economic security in the system of science of economics], Kyiv, Ukraine.

11. Luchyk, M.V. (2013), "Methodological and methodological approaches to ensuring economic safety of the agrarian sector", Ekonomichni nauky. Ceriia "Oblik i finansy", vol. 10 (3), pp. 455—463.

12. Kurhan, V.P. (2008), Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv [The economy of agrarian enterprises], VTD "Universytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.

13. Bezus, R.M. Dubrova, N.P. and Paschenko, O.S. (2016) "Financial and economic safety of the agrarian sector", Efektyvna ekonomika, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412> (Accessed 27 Aug 2018).

14. Zhurakivskiy, Ye.S. (2015), "Conceptual principles of ensuring economic safety of the agrarian sector in the context of institutional transformations", Ahrosvit, vol. 12, pp. 63—70.

15. Kulagina, N.A. (2012), "Theory and methodology of economic security of the agro-industrial complex", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.

16. Bisultanov, B.K. (2008), "Economic security of the agro-industrial complex and the problems of further raising its level", Vestnik MGUU Pravitelstva Moskvyi, vol. 1, pp. 23—28.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2018 р.